

Een comfortabele waarheid **Groei naar een duurzame en solidaire economie**

'Eerlijk Meten' - bijeenkomst met ondernemers

Lang verslag expertmeeting

Na een uitvoerige bijeenkomst met economen (op 22 februari) en kamerleden (op 22 maart) stond op 31 mei een uitwisseling van gedachten met ondernemers op de agenda.

Slechts een klein deel van de ruim 20 genodigden (zie deelnemerslijst onderaan) kon de bijeenkomst bijwonen. Maar bijna iedereen die verhinderd was, had ook te kennen gegeven in het project geïnteresseerd te zijn en daarbij betrokken te willen blijven.

De bijeenkomst begon met de gebruikelijke toelichting en inleidingen door Bob Goudzwaard, Lou Keune en Rob Gort. Eerst vertelt Lou (tevens dagvoorzitter) over de geschiedenis van het project, die uiteindelijk voerde tot de petitie voor 'Anders Rekenen' die aan de 2e kamer aangeboden werd. Rob legt uit dat de uiteindelijke doelstelling is om te komen tot een coalitie voor duurzame economie. Een kritische visie op het groei-dogma is daarbij nodig. Omdat duidelijk is dat de overheid zo'n proces niet alleen kan bewerkstelligen, is het nodig om ook andere sectoren daarbij te betrekken.

Op deze bijeenkomst willen we aftasten wat het ondernemersperspectief is, en wat de redenen zijn dat een daadwerkelijke doorbraak naar een duurzame economie tot nu toe niet lukt, welke factoren ondervinden ondernemers als belemmerend?.

Bob Goudzwaard vult op twee punten aan: Het gaat om een proces van "toegroeien naar duurzaamheid" en dat proces maakt het nodig dat er specifieke indicatoren ingezet worden, die anders zijn dan de huidige zoals het BBP. Dat leidt tot een andere blik op de ontwikkelingen. Zo was het in de jaren '80 nog normaal om Afrikaanse landen voor te houden dat ze moesten bezuinigen op publieke diensten, terwijl nu veel meer geaccepteerd is dat juist nuttige investeringen waren in natuurlijk, sociaal en humanitair kapitaal. Gemeten volgens de traditionele indicatoren als het BBP worden systemen van economische groei bevorderd die in feite verliezen bleken te veroorzaken. Onder druk van kritiek op deze rekenwijze, is er nu een eerlijker beeld. Waar het ons om te doen is, is om echte groei te bevorderen (en zichtbaar te maken).

Vanuit ondernemersvisie bekeken, zijn er allerlei fases te onderscheiden die hiermee te maken hebben, zoals:

- .) De levensduur van producten (traditioneel was: zo kort mogelijk, duurzaam is: zo lang mogelijk)
- .) Het energieverbruik bij de productie (en alternatieve bronnen daarvoor)
- .) Het milieuaspect (dat steeds meer in de prijs doorberekend wordt)
- .) Grondstofgebruik
- .) Sociale component van productieomstandigheden zoals stress bij werknemers

Bij de indicator ISEW komen zulke aspecten veel beter tot hun recht dan bij het BBP.

Momenteel is de heersende idee wat betreft duurzaamheid: zoveel mogelijk groei en daarbij wat duurzaamheid. Maar dat is de verkeerde focus. Het zou andersom moeten zijn: We moeten bekijken hoe een duurzame situatie behouden kan blijven, en dan zien hoeveel groei daarbij mogelijk is.

Ondernemersperspectief

George Molenkamp (KPMG) vult aan: Er is meer en meer aandacht voor de sociale component van nieuwe markten (richten op de armen). Stuart Hart en zijn boek *Capitalism at the Crossroads*. (Ondertitel: the unmilitated business opportunities in solving the worlds most difficult problems) gooit hoge ogen in ondernemerskringen. Uitgangspunt is dan wel dat het zakelijk mogelijk is. Later zal het een discussiepunt zijn of dat een premisse zou moeten zijn (discussiepunt 1).

Paul Metz (e5, European Business Council for Sustainable Energy) merkt op dat het zoeken naar deze nieuwe markten niet in de eerste plaats bevorderd wordt door alternatieve indicatoren. Er moet dus ook aandacht gevestigd worden op de noodzakelijke beleidsinstrumenten, zoals ecotax, subsidiebeleid, en dergelijke.

George Molenkamp benadrukt het belang van indicatoren.

Als discussiepunt (2) wordt voorgesteld de kwestie van de urgentie van een omslag. Willen we kleine stapjes, of denken we dat een shocktherapie noodzakelijk is?

Abraham de Kruijf (IDA Innovatie) brengt het thema van het benoemen van waarden in, en de psychologische factor. Hij noemt het het 'ompolen van economische groei' en somt vier kerndoelen op:

- .) Menswaardig bestaan
- .) Duurzame (economische) ontwikkeling
- .) Verantwoord handelen
- .) Luisterend leiden

Het moet niet meer gaan om maximaliseren van winst en minimaliseren van allerlei kosten, maar om het maximaliseren van het betrekken van alle mensen bij het proces, en minimaliseren van gebruik van energie en grondstoffen. Daarvoor zijn goede indicatoren nodig. De blik richten op de 'Bottom of the Pyramid' is niet goed als daarbij alleen maar gekeken wordt naar wat eraan verdiend kan worden.

Welke groei?

André Jonkers, (Vereniging Solidair) stelt voor dat we de vraag beantwoorden wat we met economische groei bedoelen, alvorens in te zoomen op de indicatoren-kwestie. Welke economische situatie wil je - gemeenschappelijk en als ondernemer - bereiken? Daarna kan een selectie gemaakt worden van een of meer indicatoren die daarvoor geschikt zijn.

George Molenkamp: Veel multinationals zijn tegenwoordig wel bezig met duurzaamheid, corporate responsibility ed. Je ziet het ook terug in jaarverslagen. Er bestaat echter veel verschil tussen de bedrijven, er zijn goeie en slechte. De laatste lobbyen zelfs voor onduurzaamheid. Er is dus ook daarbinnen strijd nodig. Daarbij moet beseft worden dat het om ingewikkelde processen gaat en de bedrijven logge instellingen zijn. Er spelen veel verschillende belangen mee, die allemaal meegewogen moeten worden. Bovendien opereert iedereen ook nog in een wazige netwerkstructuur. Het gaat lang duren, dat is zeker.

Abraham de Kruijf: Ook een factor van belang is dat aandeelhouders vaak aandringen op kortetermijn-maatregelen terwijl koersen naar duurzaamheid juist lange-termijn-beleid vereist. Daartussen zit een flinke spanning.

Andre Jonkers: Daarom is belangrijk dat helder naar voren komt wat de 'drive' van een bedrijf is voor duurzaamheid. Als het alleen maar gaat om het veroveren van een nieuwe markt, dan zullen er andere aandeelhouders ontstaan dan wanneer het bedrijf expliciet op duurzaamheid koerst. In dat laatste geval kan het juist in de aandeelwaarde terugkeren als een bedrijf duurzamer wordt.

Christiaan Hogenhuis (Oikos) onderstreept dit: Een bedrijf moet laten zien wat de drive voor het beleid is.

Verschuivingen

Paul Metz schetst hoe de thematiek binnen het bedrijfsleven aan verschuiving onderhevig is. In 1992, na de top van Rio was er bijvoorbeeld in het bedrijf waar hij werkte, AKZO, op managementsniveau belangstelling voor duurzaam beleid. De CEO's zijn echter in de loop der tijd vervangen door mensen die er niet warm voor lopen. Bedrijven worden steeds meer one-man shows van managers. Een mooi voorbeeld is Toyota, een voorloper in het ontwikkelen van duurzamere voertuigen. Ze werden daartoe gedwongen door wetgeving in Californië. Andere autoproducenten gingen echter proberen de wetgeving te bestrijden, en zitten nu met de gebakken peren. Ook binnen de World Business Council for Sustainable Development was men aanvankelijk tegen regelgeving en wilde men vooral maatregelen op basis van vrijwilligheid. Nu eisen ze politiek beleid. Dat is ook de achtergrond van de brandbrief van Nederlandse ondernemers aan de overheid die samen met de IUCN opgesteld werd.

Bob Goudzwaard stelt de vraag welke politieke omstandigheden nodig zouden zijn om hier in de EU iets vergelijkbaars te bereiken als de wetgeving in Californië. Metz: proberen om de CEO's die roepen om politiek beleid, mee te krijgen. Volgens hem was de instelling van emissiehandel een vooruitgang, evenals ecotax.

Urgentie

Lou Keune blijft hameren op het vraagstuk van de urgentie. Hoe snel willen we verandering zien? Na discussie is er algemene instemming met het gevoel van urgentie. Abraham de Kruijf merkt echter op dat zo'n gevoel ook fatalistisch kan werken. Ook ziet hij het gevaar van teveel geklets (en te weinig praktische daden).

André Jonkers: Bij het MKB wordt duidelijk gevraagd om duurzaamheid prominent in het beleid aanwezig te krijgen. Rob Gort ziet daar niet zoveel van terug in zijn (bouw)sector.

George Molenkamp: Bedrijven zien het nu meer als een kans, in plaats van als risico. Ook zien ze de waarde van het onderwerp bij de public relations. Tegelijkertijd is er in het bedrijfsleven steeds meer korte-termijnbeleid aan het heersen.

Bert van Ruitenbeek (Biologica): Lubbers schetste de rol van de overheid als 'remmer in vaste dienst'. Verandering moet dus van onderop komen. De overheid heeft echter wel een belangrijke rol in het regelen van transparantie richting consument en het instellen van objectiveerbare systemen. Volgens Paul Metz is het zo dat bedrijven de overheid vaak hebben aangezet tot een remmende rol.

Bert van Ruitenbeek noemt de term 'Full Cost Accountancy'; een boekhouding waarbij alle kosten meegerekend worden.

Invulling van economische groei

George Molenkamp: Intern is bij de KPMG niet zozeer de jaarrekening belangrijk, alswel de mensen die bij het bedrijf werken. Als die weglopen, is dat schadelijk voor het bedrijf. Paul Metz: Een verschil is natuurlijk wel dat KPMG niet beursgenoteerd is. Metz wijst verder op de pensioenfondsen die een van de grootste beleggers zijn. In Groot-Brittannië bestaat een groep institutionele beleggers die zich zorgen maakt over het klimaat... (Ook in Nederland bestaat iets als Beleggers Voor Duurzame Ontwikkeling (<http://www.vbdo.nl/>), not.)

Paul en Lou wisselen meningen uit over de rol van de overheid. Die kan via belastingen ontwikkelingen sturen (ecotax) en door quoterings op te leggen (emissiehandel).

Paul Metz vertelt over de Business Council for Sustainable Energy (BCSE). Die heeft gelobbyd voor ecotax en Kyoto, hetgeen lang niet algemeen ondersteund wordt in zakenkringen. Een van de functies van het project is dan ook om te laten zien dat er ook andere stemmen te horen zijn in de ondernemerswereld. Verder is duidelijk dat voor ondernemingen geldt dat veel veranderingen alleen slagen als ze over de hele linie ingevoerd worden, anders lukt het niet doordat bedrijven concurrentienadeel ondervinden.

De vraag nu is welke factoren tot nu toe belemmerend hebben gewerkt. Is het vooral conservatisme binnen het management? Volgens Bart de Boer (CE Delft) is er wel een groeiend besef van de noodzaak, maar moet er meer goede informatie komen over wat een omslag op kan leveren voor iedereen. Molenkamp benadrukt nog eens het belang van het (beïnvloeden) van het leiderschap. Zelfs binnen de VVD wordt nu voorzichtig over duurzaamheid gepraat.

Basics

Lou Keune: Het gaat niet om wat kleine veranderingen, de inhoud van het fenomeen economische groei moet daadwerkelijk veranderen. Bob Gort: Er moet ook erkend worden dat er een moment bereikt is van verzadiging (zie: ecologische voetafdruk). We moeten dus een welzijnsgeoriënteerd duurzaamheidsbegrip hanteren, het zogenaamde 'brede welvaartsbegrip'. Daarbij moet beseft worden dat bepaalde vormen van productie op verzadigingsgrenzen stuiten, en ook het begrip winst moet anders ingevuld worden. een gecorrigeerd winstbegrip zou ook aftrekposten moeten kennen voor de eventuele aanslag op human, social en natural capital (vgl toenemende stress, milieuschade, sociale acceptatie door de omgeving), maar soms ook naar boven gecorrigeerd moeten worden bij een netto versterking van die kapitaalvormen. Bert van Ruitenbeek: Daarbij moet er dan ook anders met belasting omgegaan worden, bijvoorbeeld arbeid minder en gebruik grondstoffen meer belasten.

Lou Keune: Maar dan is de volgende vraag: blijven we uitgaan van de logica van het huidige 'business' model? Met andere woorden: maatregelen alleen doorvoeren als ze mogelijk zijn volgens de nu heersende normen?

Bob Gort: Er moet met quoterings gewerkt worden. Daarbinnen heeft het bedrijfsleven dan echt wel een plek. Bert van Ruitenbeek: Belastingheffing op flitskapitaal is ook een maatregel die nu al genomen kan worden. Hij wijst verder op de verandering in schaal en karakter van ondernemingen. Het zijn steeds meer grote anonieme instellingen geworden, de verwantschap tussen medewerkers en bedrijf verdwijnt. Maar het kan anders. Als voorbeeld wordt het pensioenfonds van de Noorse oliemaatschappij Statoil genoemd. Daar staat het voorbeeld van DSM tegenover. Dat bedrijf wilde instellen dat een langdurige aandeelhoudersrelatie beloond zou worden, maar dat werd verboden.

Shocktherapie

Over de urgentie verklaart Paul Metz dat de ontwikkelingen - zoals Peak Oil, de snelle stijging van de brandstofprijzen als de vraag het aanbod structureel overtreft - snelle verbetering zullen opleggen. Brundlandt zei al in 1987 "het is 5 voor 12"... Vreemd genoeg, concluderen de aanwezigen gemeenschappelijk, ontbreekt vooral bij de politici het gevoel van urgentie. Zo is het al lang mogelijk om een 'groen BBP' te berekenen, maar de politiek wil daar niet aan.

Lou noemt de metafoor van de oorlogseconomie. Als het nodig is (zoals in de 2e Wereldoorlog) blijkt het best mogelijk te zijn om de economie volledig te hervormen om een bepaald doel te bereiken.

Op dit moment zijn daarvoor echter belangrijke remmende krachten. "Shell heeft teveel macht over de politiek" merken sommige aanwezigen op. Bob Gort bespeurt te weinig medewerking van de media. Hij oppert een breed maatschappelijk overleg tussen alle sectoren, die daarbij/na invloed moeten kunnen hebben op elkaars instrumenten. Abraham de Kruijf pleit voor meer aandacht voor gerichte actie voor verandering, in tegenstelling tot redeneringen in automatismes. De discussie gaat verder over het handelingsperspectief, en of dat in voldoende mate aanwezig is.

George Molenkamp oppert het idee van lange termijncontracten tussen bedrijven, ngo's en overheden. Abraham de Kruijf is daar niet tegen, maar benadrukt dat daar niet op gewacht moet worden, je moet ook nu alvast aan de gang gaan.

Consumenten steunen volgens André Jonkers vaak niet het overheidsbeleid. Christiaan Hogenhuis brengt in dat bedrijven, net als consumenten, een 'lever playing field' eisen omdat ze anders het gevoel hebben dat ze alleen vooruitlopen en zichzelf benadelen.

Bob Gort noemt het voorbeeld van de Nederlandse Herstructurerings Mij, die bij de wederopbouw van Nederland moest zorgen dat alle delen van Nederland evenredig profiteerden. Zoiets zou ook ingesteld moeten worden voor de omslag naar duurzaamheid.

Bert van Ruitenbeek brengt in dat we het fenomeen duurzaamheid positiever moeten brengen, niet alleen hameren op de schadelijkheid van de huidige economie en de naderende rampen. Lou valt bij met de verwijzing naar de noodzaak tot erkenning van het persoonlijke element. Paul Metz: en dan vooral bij politici, die moeten vooral veranderen. Rob Gort pleit voor een convenant tussen bedrijven, ngo's en overheden en vraagt zich af of dit initiatief daarvoor een begin kan zijn. George Molenkamp wijst op een stakeholdermeeting die bij het ministerie van VROM belegd wordt.

Hoe

Maar hoe komen we tot die oorlogseconomie, vraagt Christiaan Hogenhuis zich af. Bart de Boer: eerst moet het draagvlak daarvoor opgebouwd worden. Paul Metz: het is een proces van onderop, maar ook 'boven' moet steun gevonden worden. Ook ngo's zouden moeten wijzen op dit tweesporen-beleid.

George Molenkamp ziet weinig overleg tussen de verschillende sectoren. En wederom wordt vooral de toestand in de politiek voor teleurstellend ("waan van de dag") verklaard.

Lou Keune begint dan langzaam af te ronden en vraagt hardop of er genoeg gezegd is over de indicatoren.

Christiaan Hogenhuis wijst erop dat betere indicatoren nog niet impliceren dat er ook een 'level playing field' is. Maar indicatoren op het niveau van het bedrijfsleven kunnen wel een nuttig hulpmiddel zijn bij het bepalen van de koers. Bepaald moet worden welke indicatoren goed toepasbaar zijn op het niveau van het bedrijfsleven.

Andre Jonkers meldt dat bij het MVO-platform gewerkt wordt aan alternatieve indicatoren die ook sociale elementen meten. In opkomst is dat jaarverslagen naast duurzaamheid ook meer maatschappelijke factoren vermelden, een zgn. sociaal jaarverslag.

Iemand merkt op dat een goede indicator ook aspecten van bestuur ('governance') zou moeten kunnen meten.. Paul Metz bepleit om een "meta-index" te ontwikkelen, die laat zien in welke mate bedrijven en landen de mogelijke beleidsinstrumenten voor het bereiken van een duurzamer bedrijf/economie toepassen.

Conclusies

Bob Goudzwaard vergelijkt deze bijeenkomst met de vorige met kamerleden. Politici menen dat ze al zoveel aan deze kwestie doen. Vreemd genoeg is het besef van urgentie en dat er niet genoeg gedaan wordt, juist hier vandaag wél aanwezig. De overheid moet juist de kaders zetten voor een andere ontwikkeling, omdat bedrijven nu min of meer gedwongen worden tot korte termijnbeleid. Er moet iets van een strategie geschetst worden om tot die ontwikkeling/transitie te komen. Daarbij beseffend dat het moeilijkste nog moet komen. Als je bijvoorbeeld het Stern-rapport neemt, over klimaatverandering, daarin worden vier hoofdoorzaken genoemd. Maar het patroon van groei staat in dat rapport niet ter discussie, terwijl dat natuurlijk wel nodig is om tot een trendbreuk te komen.

Rob Gort is positief over het gedeelde besef van urgentie en de noodzaak van een 'oorlogseconomie'. Minder goed ontwikkeld is de afdeling 'gerichte actie'.

Lou Keune stelt voor om het verslag van de bijeenkomst voor te leggen aan al degenen die niet aanwezig konden zijn.

(einde, Kees Hudig)

Nagekomen mededeling: op de bijeenkomst van de kerngroep van het initiatief, is besloten om de grote publieksbijeenkomst over economische groei en anders meten, niet in september te organiseren zoals eerder gemeld, maar pas in januari 2008 op een nog aan te kondigen datum. De reden is dat er eerst nog een vierde bijeenkomst met vakbondsleden moet worden belegd. Bovendien (hint!) is de financiering van de publieksdag nog niet rond.

Deelnemerslijst

Kees Boef, TNT (verhinderd)

Peter Blom, Triodos (verhinderd)

Hans ten Berge, Eurelectric (verhinderd)

Risco Balkenende, Breman Groep Nederland (verhinderd)

Erik van Dam, Triple Value (verhinderd)

Daan Dijk, Rabobank (verhinderd)

Ewoud Goudswaard, ASN (nog geen reactie)

John Groenen, Gulpener Bieren (nog geen reactie)

Jan van den Herik, KPMG; Samenleving & Bedrijf (nog geen reactie)

André Jonkers, Vereniging Solidair
Abraham de Kruijf, IDA Innovatie
Wim Lageweg, MVO Nederland (verhinderd)
George Molenkamp, KPMG
Paul Metz, INTEGeR... consult; e5, European Business Council for Sustainable Energy
Rob van Rees, Greenchoice
Bert van Ruitenbeek, Biologica
Bram Rutgers vd Loeff, VNO-NCW (verhinderd)
Ruud Schuurs, Nuon (verhinderd)
Timo Terpstra, Koffiebranderij Peeze (verhinderd)
Jan van den Tillaart, Terberg Leasing (verhinderd)
Frans Versteeg, AWWN (tot voor kort) (verhinderd)
Sabine Vlaming, SNS REAAL Groep (verhinderd)

Nota bene: De deelnemers met de aantekening "verhinderd" hebben allen laten weten in het project geïnteresseerd te zijn en daarom op de hoogte gehouden willen worden.

Leden Initiatiefgroep:

Bart de Boer, onderzoeker CE Delft
Tuur Elzinga, coördinator XminY
Rob Gort, ondernemer
Bob Goudzwaard, emeritus hoogleraar VU
Christiaan Hogenhuis, onderzoeker OIKOS
Jan Juffermans, De Kleine Aarde
Lou Keune, onderzoeker UvT
Esther Somers, De Derde Kamer
Peter van Vliet, Voorzitter iNSnet